

Näitus “Estonia – riik ja rahvas”

■ 5. veebruaril 2008 avasid kultuuriminister Laine Jänes, riigiarhivaar Priit Pirsko ja Rahvuskooper Estonia peadirektor Paul Himma Estonia teatrimajas pidulikult Eesti Vabariigi 90. aastapäevale pühendatud Rahvuskooper Estonia, Riigiarhiivi ja Filmiarhiivi ühistöös valminud näituse “Estonia – riik ja rahvas”.

Näituse eesmärgiks oli näidata Estonia teatri- ja kontserdimaja rolli Eesti ajaloos, liikudes maja ehituse algusest 1910. aastal praegusesse aega mööda poliitilisi, spordi- ja kultuurisündmusi, tähtpäevi ja matuseid. Valikukriteeriumiks oli sündmuse või ürituse toimumine Estonia teatri- ja kontserdimajas ning seose puudumine teatri tavapärase loomingulise tegevusega. Näituse väljapanek koosnes 40 stendist, mis olid kuni veebruari lõpuni eksponeeritud Estonia Sinises saalis, esimese rõdu jalutusruumis ja keldrikohvikus.

Näituse ideelised innustajad olid teatritegijad Tõnu Tepandi ning Katri Aaslav-Tepandi, väljapaneku koostamisest võttis osa lai ring Riigiarhiivi erinevate eriala- ja juhtimistasandite töötajaid: direktor Marge Tiidus, osakonnajuhatajad Mare Olde ja Tiiu Kravtsev ning arhiivi töötajad Liivi Uuet, Elle Allkivi, Eeri Kessel, Jaanus Jõgi ja Margus Lääne. Arhiivi poolt koordineeris näituse koostamist ning tegi dokumentide hulgas lõpliku valiku arhivaar Peeter Kenkmann. Lisaks Riigiarhiivi kogudele eksponeeriti dokumente ka Ajalooarhiivist, fotod olid põhiliselt pärit Filmiarhiivist, kus nende väljaotsimisega tegeles direktor Ivi Tomingas, aga ka välisministeeriumist ja Eesti Koostöö Kogust (endine Ühiskondliku Leppe Sihtasutus). Rahvuskooperi Estonia poolt vastutas ühisprojekti eest nõunik Eero Raun, näituse kujundasid Estonia kunstnikud Kustav-Agu Püüman, Inga Vares ja Ivar Reimann.

Näituse ekspositsioon on jaotatud kuue suurema teemadegrupi vahel: naisüritused, spordiüritused, juubelite tähistamised ja matused, poliitilised sündmused, kultuuriüritused ning erinevad verstapostid Estonia teatri- ja kontserdimaja kui hoone arengus. Loomulikult ei piirdu Estonia teatri- ja kontserdimaja panus Eesti ajaloosse vaid näitusel eksponeerituga ega paku näituse stendidel kujutatud sündmuste koh-

ta absoluutsusele pretendeerivat teavet – pigem võib rääkida mööda pealispinda libisemisest. Tuli ju arvestada asjaoluga, et näituse publikuks on ajaloost mitte alati sügavuti huvituvad teatrikülastajad ning aega väljapanekuga tutvumiseks on vaid vähesed minutid etenduste ja kontsertide eel, järel ja vaheaegadel. Näituse koostamise käigus selgus kahjuks, et visuaalselt huvitavat materjali polegi alati nii lihtne leida – mõne olulise sündmuse kohta ei olnud säilinud enam ajaleheartiklitest, mis vähemalt 20. sajandi esimesel veerandil ei hiilnud just fotode rohkusega. Teatava üllatusena selgus samuti, et erinevalt tänapäevast korraldasid paljusid üritusi enne 1940. aastat avalik-õiguslike asutuste asemel ühiskondlikud organisatsioonid, kellel puudus kohustus kindlustada oma dokumentide surematus arhiivi kaudu. Ei maksa ka unustada, et paljudest eksponeeritud arhiivimaterjalidest on nüüdseks üle käinud kaks sõda ja vähemalt viis poliitilist režiimi. Täna tuleb aga Konstantin Pätsi autoritaarset režiimi 1930-ndate aastate teisel poolel ning selle poolt ajakirjanduse kontrollimiseks ja avalikkuse suunamiseks asutatud Propaganda Talitust. Viimane talletas hoolikalt riigijuhtide erinevatel juhtudel peetud kõnesid ja saatis ajakirjandusele päevasündmuste “korrektseid” ülevaateid, mis leidsid kasutamist ka näituse koostamisel.

Kui sellel näitusel on oma ajaline “aktsent”, siis on selleks ajavahemik Estonia maja avamisest 1913. aastal kuni Eesti Vabariigi iseseisvuse kadumiseni 1940. aastal. Peamiselt sellesse ajavahemikku mahub tutvustatava materjali paremik ja nende hulgas üritused, mis said alguse just Estoniast. 1919. aastal toimus seal Asutava Kogu esimene istung, 1990. aastal aga Eesti Kongressi esimene istungjärk, 1922. aastal üldse esimesed maailmameistrivõistlused tõstmises ja 1931. aastal krooniti siin esimene Miss Estonia. Estonia saalis peeti 1933. aastal vabadussõjalaste ehk vapside organisatsiooni viiendat ja ühtlasi viimast ning 1941. aastal EK(b)P neljandat, kuid esimest legaalselt kongressi.

Näituse ettevalmistamise käigus kinnistus arusaam, et peale pöördeliste sündmuste elab oma elu ka toimumata jäänu, mis stendidele kunagi ei jõua. Pidulikult Estonia hoone nur-

gakivipanekuks 1910. aastal kirjutas Mihkel Lüdigi Otto Mägi sõnadele pühenduslaulu, mis Eestimaa kuberneril Korostovetsi keelu tõttu jäi ette kandmata. See ei takistanud Korostovetsil Estonia maja avamisel 1913. aasta augustis aga saalitäie publiku ees fotograafidele poseerimast ning Estonia ehitamise osatähtsuse auks "hurraa" hüüdmast. Kui aga 1938. aastal taheti Estonia 25. sünnipäeva aktusel laulu lõpuks ette kanda, teatas helilooja, et ei mäleta enam täpselt nootide asukohta ega sõnade autorit (viimase kohta arvas ta siiski optimistlikult, et "käsikirjas peaks ka sõnade looja nimi olema"). 24. veebruaril 1918 jäi ära Estonia päevane etendus "Madam Sans-Gêne". Tähtsusetu sündmus, kui ei oleks teada Jüri Vilmsi kavatsust etenduse esimese ja teise vaatus vahel teatri uksest relvastatud valve alla võtta, telefonitraadid läbi lõigata ja lavalt Eesti iseseisvuse manifest välja kuulutada. Sellega läks ajalukku hoopis üks teine hoone.

Ajalugu (või saatus) komistas ka 7. detsembril 1935, kui halva ilma tõttu jäi katki vabadussõjalaste Soomes paguluses viibinud liidri Artur Sirgu paadisõit koos relvadega üle lahe Eestisse. Sirgu tulemata jäämine oli üks põhjuseid, miks otsustati ära jätta 8. detsembrilks planeeritud vabadussõjalaste mäss (nende endi vaatenurgast hoopis demokraatliku riigikorra taastamise katse), mille keskseks aktsiooniks oli Eesti riigijuhtide vangistamine Estonia kontserdisaalis erakondade tegevuse peatamise järel Konstantin Pätsi autoritaarse režiimi toetuseks loodud uue massiorganisatsiooni Isamaaliit esimese kongressi ajal.

Järgnev kahjuks toimumata ei jäänud ja 9. märtsi ööl 1944 pommitas Nõukogude lennuk Tallinna ning purustas Estonia hoone. Estonia taastamise projekti autor arhitekt Alar Kotli nimetas seda ajastu poliitilise korrektsuse vaimus "Saksa fašistide kallaletungi tagajärjel purustatud "Estonia" teatri ja kontserdihoone taastamiseks", kuigi sakslastel polnud hoone hävimisega otseselt pistmist. Küll aga oli saksa sõjavangidel palju tööd Estonia taastamisega, ning mitte ainult lihttöölisena, vaid ka näiteks projekteerimisgrupi koosseisus. Teatri taastajad olid sõjavangide oskustest sellises sõltuvuses, et pidid ENSV Rahvakomissari Nõukogu juures asuva Arhitektuuri Valitsuse juhataja tasemel tegelema näiteks arhitektist sakslasele prillide hankimisega. Ilmselt võtsid sakslased osa ka kontserdisaali oreli taastamisest. Oreli, mille venelased 1944. aastal koos hoonega puruks

pommitasid, mille sees aga kommunistlik märter Viktor Kingissepp 25 aastat varem, 1919. aasta märtsis kolm nädalat ennast koos kahe kaaslasega Eesti poliitilise politsei eest varjanud. Kingissepa varjaja, Tallinna Konservatooriumi professor August Topman, kes oma mälestuste järgi ei teadnudki, keda ta peita aitas, nimetati hiljem personaalpensioonäriks.

Nõukogude võimu kinnistumisega muutus Estonia elu palju sündmustevaesemaks. Aja jooksul tekkis juurde uusi koosolekuruumi, nagu Linnahall või Poliitharidusmaja (Sakala keskus) ning kuna Eesti riiklust hoiti sellel perioodil elus välismaal, siis ei saa rääkida ka riikliku tähtsusega sündmustest. Teatav nihe toimus alates 1990-ndatest aastatest, kui Estonias toimusid taas Eesti Vabariigi aastapäeva tähistamise üritused ja presidendivalimiste teine vaatus. Suurriik, mille koosseisu me vahepeal kuulusime, pidas Estoniat parimal juhul kolhoosnike kongresside ning Stalini, Lenini, Eesti NSV või oktoobrirevolutsiooniks nimetatud riigipöörde sünnipäevade tähistamise vääriliseks. Objektiivsuse huvides tuleb nüüd küll märkida, et Oktoobrirevolutsiooni 22. aastapäeva tähistati ka iseseisvas Eestis ja Estonias suurejoonelisel 1939. aasta 7. novembril.

P. S. Näitusega saab jätkuvalt tutvuda Riigiarhiivi kodulehel.

Peeter Kenkmann